

EN MÖLLA MED GAMLA ANOR OCH INTRESSANT HISTORIA

Där frälsebonden Peder Hansen
år 1584 gav 9 pund smör i landgille

Boningslängan vid Bökestad sågmölla, uppförd 1805

Bökestad sågmölla har då och då figurerat i pressen med anledning av en vidlyftig process mellan Sydsvenska Kraft AB och Olofströms bruk angående rätten till vattnet från de många småsjöarna på blekingegränsen. Kommer den förstnämnda av parterna att vinna processen, försvinner snart Bökestad sågmölla, och man får t o m förgäves leta efter platsen där den idylliska gården och kvarnen en gång legat. Våldiga vattenmassor kommer då att fylla dalen här.

Då möllan har gamla anor och en rätt intressant historia, vill jag berätta något om denna.

Det är först vid 1600-talets mitt som Bökestad sågmölla nämnes som egen fastighet. Före 1600-talets början fanns det endast en gård med en åbo i Bökestad. Hela byns eller gårdens areal med sågmöllans ägor inräknade utgjorde omkring 760 tunnland, varav naturligtvis endast en bråkdel var odlad. Att det fanns gott om goda betesmarker, förstår man, då man hör, att Peder Hansen, som 1584 var fräsebonde här i landgille skulle ge inte mindre än 9 pund smör. – Här avses lispund, som ju var 20 skålpund. – Övriga landgillespesedlar voro 5 skeppor humle, 1 tunna havre, 2 höns, ett fodernöt och – ett träd 14 alnar långt. Därjämte skulle Peder utgiva 1 daler i gästeripengar.

År 1622 fick Henrik i Bögested för den skvalta han drev till gården betala en halv riksdaler i skatt. Även de följande åren åren figurerar skvaltans i de danska skattelängderna. Att den funnits redan på 1500-talet behöva vi ej betvivla. Den utmärkta vattentillgången för densamma och gårdens avlägsna läge borga härför.

Då Bökestad år 1640 delades mellan tvenne åboar uppbyggdes en skvalta till i den korta strömmen mellan Raslången och Kroksjön. Det blev såsmåningom så mycken mäld även från kringliggande gårdar, som ej hade egna skvaltor, att det ansågs lönande att anställa en särskild mjölnare. Bostadshus uppfördes och några små åkerlappar uppodlades så småningom här. Bete för en ko eller två fick mjölnaren i böndernas gemensamma utmark.

Margareta Scheel hade rikligt med skog i norra Vånga

I 1672 års jordrevningsprotokoll heter det: Denna sågmöllan haver förr legat till bondgården Bökestad, och skall för få år sedan vara därifrån skild. Redan då var här även sågmölla uppbyggd. Jon Nilsson brukade den då för arbete, som han gjorde åt Margareta Scheel på Bäckaskog, som var hans husbonde. Hon ägde riklig tillgång på skog i hela norra delen av Vånga socken, och vid huvudgården var det alltid åtgång på virke.

Förutom sågkvarnen funnos här två skvaltemöller, som dock sades kunna gå allenast vår och höst. Troligen var Jon Nilssons deklARATION i denna sak ej avgiven på heder och samvete. Den odlade arealen till sågmöllan var ännu ringa, ty det kunde utsås endast två skeppor råg, och på strandängarna kunde höstas två lass hö.

Inkomsterna av sågmöllan voro således ringa. Det synes ej heller som om mjölnarna stannade här någon längre tid. Sven Åkesson var skriven här 1696. Han nämnes senare i samband med en stöldhistoria, vilket kanske ej bör förvåna

så mycket, då han hade stor familj. Ryktet hade dock ej skämt ut familjen värre, än att dottern Ingar 1712 gifte sig med Lars Persson, bondson från en av Bökestadgårdarna. Han avled redan 1723 endast 35 år gammal. Tredjedag jul året efter träder änkan i nytt äktenskap med Erik Bryngelsson från Edematorp i Örkeneds socken. Fadern saltpetersjudaren Bryngel Jönsson bodde där i en av socknens talrika jordkojor. Själv var Erik Bryngelsson 23 år gammal. Hans hustru var 31 år gammal och hade fem små barn, men Erik hade väl ingenting emot att utbyta kojor i ödemarken mot det mera rörliga livet vid kvarn och såg. Han var otvivelaktigt en drivande karl. Nya åkrar brötos under hans tid, kvarnarna förbättrades och en ny såg kom till. På denna förädlades en hel del virke för artilleriets räkning. Allt samverkade till att välmågan växte.

Så småningom söka åborna skatterätt å hemmanen i Bökestad, vilket de erhöles 1755. Hela Bökestad, 5/16 mantal, hade vid indelningsverkets genomförande anslagits som hästhemman till tredje korpralen vid Ö. Göinge kompani. Erik Bryngelsson, som erhöles 1/16 mtl, fick för detta betala 22 daler 10 öre smt. Utmarken var fortfarande gemensam för hela Bökestad.

Kronolänsmannen, som fick sin grav under tornrummet i Vånga kyrka

I sitt äktenskap hade Erik Bryngelsson och Ingar Svensdotter tre barn. Dottern Elna, som var född 1731, gifte sig midsommardagen 1754 med länsmanen inom distriktet, Johan Peter Sandberg. Fem månader därefter dog modern nära 60 år gammal. Detta var väl anledningen till, att fadern året därpå säljer hemmanet med kvarn och såg till Sandberg för 600 daler smt. Dessa pengar skulle sonen Jöns Eriksson ha som första arv. Brodern Per Eriksson satt redan som åbo på en av Bökestadgårdarna och hade förut utfått sitt arv.

Johan Peter Sandberg var född i Fjälkestad den 21 nov 1721 och son till kronolänsmannen Peter Sandberg. Efter studentexamen och någon tjänstgöring blev han i unga år kronolänsmän i Oppmanna distrikt 1748. Han tog avsked redan 1761 men levde till den 27 maj 1788. Redan 1763 hade han begärt att få sin grav under tornrummet i Vånga kyrka. Detta beviljades mot en ersättning av 60 daler smt. Säkerligen var det hans grav, som påträffades i Vånga kyrkas vapenhus 1931.

Villands härads domböcker visa att Sandberg var en mycket nitisk länsman, som ej minst vakade över sin egen rätt. Han var också hatad av många, av vilka några t o m sökte taga hans liv. Det skulle kunna tänka sig, att vi här ha orsaken till, att han redan fyrtioårig avsåg sig länsmanssysslan. De ensliga vägarna till Bökestad sågmölla voro nog ej alltid så roliga att färdas åt för en människa, som visste sig ha fiender här och var i gårdar och torp.

Sedan Sandberg blivit ägare av Bökestad sågmölla dröjde det ej länge förrän han fick till stånd delning av skogsmarken. Han lyckades få sin svåger och den andre bonden i Bökestad, Jöns Persson med på en godvillig delning 1756. Huru det tillgått vid denna är ej gott att veta, men inte blev Sandberg lurad. Bönderna hade emellertid kavata hustrur, vilka instämde länsmannen till tinget ”för att han genom överenskommelse frånhänt deras män en del skog och mark, som sedan uråldriga tider tillhört deras gårdar och låtit konfirmera denna överenskommelse hos K.B. Överenskommelsen hade mycket inkräktat på mulbetet och hindrade vattningen vid sjön.

Enligt skattevärderingsinstrumentet 1754 hörde till sågmöllan allenast surskog till husbehov, men nu hade han lyckats tillvälla sig betydande ek- och bokskogar”.

Anmälan togs åter och länsmannen behöll egendomen

Häradsrätten ansåg sig ej vara rätt forum för frågans avgörande, varför man vände sig till länsstyrelsen. Sandberg ger här i en pepprad inlägga svar på tal. De söka skylla på sin ”förmenta enfaldighet, som dock från dem är biltog”. Han hotar med åtal och strängt straff, ”ty det är otillständigt att bruka obevisliga tillmälen inför Konungens höga ämbetsman”. Inför sådana utsikter togs anmälan tillbaka, och Sandberg behöll sin egendom.

Sedan han 1758 uppfört ny kvarn med två par stenar, fick han denna skatte- lagd liksom sågen, vilken ej ansågs kunna användas mer än två månader om året. Strax efter utverkade han ett vite av 20 rdlr smt för alla som hade oskatte- lagda kvarnar men ändå togo emot främmande mäld eller ”lånade bort” sina kvarnar. Han försummade ej att årligen låta läsa upp förbudet på kyrkovallen.

Skog och fiskevatten tycks Sandberg ej heller fått ha i fred, varför han utver- kade fridlysning på dem.

Att sockenborna trots allt småsinne år 1763 befriade länsman Sandberg från ”allt slags skatt, körslor och gengälder nu och framledes” och själva påtogo sig detta förefaller rätt eget. Visserligen säges det i ”gåvobrevet”, att förmånerna skulle vara ”till tacksam erkänsla emot sin havda möda och vist välvilja”, men man anar, att något annat låg bakom det generösa erbjudandet.

Av Johan Peter Sandbergs och Elna Eriksdotters barn blev äldste sonen, Per, småningom kyrkoherde i Källs Nöbbelöv, dottern Kersti gifte sig med klockaren Carl Sandberg i Ivötofta och Ingrid, född 1768, gifte sig med åbosonen Per Svensson från Drögsperyd i Näsrum.

Dessa sistnämnda inköpte 1795 Bökestad sågmölla för 300 riksdaler riksgäld.

Julaftonen 1797 avled Ingrid Sandberg efterlämnande, förutom änklungen, sonen Mattis. Denne blev vid myndig ålder ägare av Målen, som fadern inköpte åt honom. Många av hans ättlingar leva ännu kvar inom Vånga församling.

Den storartade boningslängan uppfördes

Per Svensson gifte snart om sig med Bengta Bengtsdotter från Målen. Allt mer förmögenhet hopades. År 1805 uppförde Per Svensson den ännu kvarstående storartade boningslängan i två våningar. Rummen försågos 1828 med kakelugnar från Rosengrens verkstad i Västanå. Någon bygdekonstnär har i blekingst mané r sökt avbilda den nya byggnaden och kvarnen på väggarna i ett av rummen. Troligen har man ej ansett konstnären vuxen sitt värv, varför hans arbete stoppats. Målningarna äro också särdeles naiva.

År 1839 lät Per Svensson inrätta och skattelägga en siktkvarn vid Bökestad. Det var en av de första av sitt slag i trakterna. Som mäldelag uppgavs både Oppmanna och Vånga socknar.

I sitt senare giftermål hade Per Svensson nio barn, av vilka sonen Karl så småningom erhöll Sågmöllan. Han gifte sig med nämndemannen Per Svenssons dotter Malena från Snäckestad. Härifrån erhöll han ett rikt bo, men någon förmögenhet därutöver kom ej till Bökestad. Äktenskapet blev ej långvarigt, ty efter några år avled Karl Persson. Änkan och en dövtum son voro enda arvtagare. Den förra gifte efter ett års änkestånd om sig med Åke Thomasson från Filkesboda. Han var född 1828 och således 8 år yngre än Malena. Han förde med sig 4 000 kr i boet jämte en del lösöre. Hans förmögenhet räddade gården från ruin. Större delen av de 4 000 kronorna åtgick för uppbyggande av en ny modern kvarn, ty det var denna, som på den tiden gav inkomsterna åt Bökestad mölla. Kvarnen är ännu i dag trots sina 80 år fullt brukbar och mycket använd. Siktverket används ej nu.

Då skulderna växte alltmera . . .

Åke Thomasson var fysiskt en synnerligen kraftig man men hade ej förmåga att sköta sin ekonomi. Måhända bidrog härtill det föga lyckliga äktenskapet. Halva hemmanet och kvarnen ägde styvsonen, Per Karlsson. Då skulderna växte alltmer, måste Åke Thomasson pantförskriva sin halva till brodern Per Thomasson i Filkesboda. År 1905 bortarrenderades den förfallna kvarnen och jordbruket till mjölnaren Adolf Jönsson från Asarum, som satte både jorden och

kvarnen i stånd och brukade dem till 1926. Då övertog sonen Henning Jönsson arrendet, vilket han ännu innehar.

AB Holmia i Stockholm blev 1906 ägare av Bökestad sågmölla för 19 500 kr. Samma år dog Åke Thomasson. Hans båda ogifta döttrar Kersti och Hanna hade fått rättighet att kvarbo i boningslängan under sin livstid. År 1936 avled båda, såsom den sista grenen av den gamla släkten. De av flera generationer samlade släktklenoderna skingrades åt alla håll.

Genom olika tranaktioner har Sydsvenska Kraft AB blivit ägare av Bökestad sågmölla, och det är väl på innehavet av denna, som bolaget bygger sina stora planer på en kraftstation vid Sibbarp.

Ur Kristianstadsbladet 6/11 1937. Författat av signaturen Götho, folkskolläraren Gustaf Nilsson i Mjönäs.

Senare historia

Det blev inget kraftverk i Sibbarp, vattenrätten gick till Svenska Stålpressnings AB i Olofström, som började reglera vattenståndet i sjön. I samband därmed ändrades drivningen av såväl såg som kvarn från vattenhjul till elkraft.

Arrendatorn Henning Jönsson och hans hustru Margareta drev här sågverk, kvarn, virkeshandel, lanthandel och jordbruk fram till 1960-talets mitt, under senare år med firmanamnet ”Henning Jönsson i Sågmöllan AB”.

Boningslängan tillbyggdes med en affärslokal på norra gaveln, under senare delen av 1940-talet uppfördes ny ekonomibygnad och vid 1950-talets början byggdes nytt sågverk och lastbilsgarage på de platser där de fortfarande ligger. Sågverket låg tidigare vid kvarnen, parallellt med boningslängan.

Henning Jönsson avled 1969, Margareta två år senare. Sågmöllan övertogs av sonen Ingvar Jönsson, som köpte byggnaderna med tillhörande tomtmark av Sydkraft. Han drev affären och jordbruket fram till mitten av 1970-talet.

Bökestad sågmölla ägs i dag av Ingvar Jönssons söner.